

Syrjintä ja ennakkoluulot ja niiden ilmeneminen koulumaailmassa

Tämä essee keskittyy käsittelemään syrjintää ja ennakkoluuloja ja niiden ilmenemistä koulumaailmassa. Essee pohjaa teorialuentoisiin¹ yksi ja kaksi sekä soveltaviin luentoisiin kuusi ja kahdeksan. Näistä erityisesti kahdeksas luento materiaaleineen oli mielestäni mielenkiintoisin, sillä se oli ainoa oikeasti hyvä soveltava luento kaikkien neljän soveltavan luennon joukossa.

Toisella luennolla ennakkoluuloisuus määriteltiin Allportin määritelmän kautta tietyn ryhmän jäseniä kohtaan tunnetuksi yleistäväksi, jäykäksi ja kielteiseksi suhtautumistavaksi. Ennakkoluulot voivat johtaa syrjintään. Kuitenkaan ennakkoluuloisuus ei ole enää nykymaailmassa suvaittavaa, mikä on johtanut moderniin ennakkoluuloisuuteen, joka tarkoittaa sitä, että yksilö uskoo itse olevansa suvaitsevainen ja korvaa täten suoran ennakkoluuloisten asenteiden esittämisen epäsuoralla asenteiden ilmaisulla. On kuitenkin huomattava, että ennakkoluuloisuus on osa ihmisen normaalia kognitiivista toimintaa, eikä siltä voi kokonaan välttyä.

Moderni ennakkoluuloisuus, kuten luennollakin nähtiin, voi myös ilmentyä näennäisesti positiivisilla ilmauksilla, jotka kuitenkin aiheuttavat haittaa ennakkoluulojen kohteelle. Esimerkiksi jos opettaja pyytää aina japanilaista vaihto-oppilasta ratkaisemaan vaikeimmat matematiikan tehtävät taululla sillä verukkeella, että japanilaisethan ovat erittäin hyviä matematiikassa, on kyse modernista ennakkoluuloisuudesta.

Syrjintä puolestaan voi olla syvällä yhteiskunnan rakenteissa. Tämä tulee esiin mm. kuudennella luennolla, jolla käsiteltiin ulkomaalaistaustaisten opinto-ohjausta. Rakenteellisen syrjinnän kohteeksi joutuu EU:n ulkopuolinen kansalainen jo heti koulutuspaikkaa hakiessaan. Suomeen tulon edellytyksenä kun on taloudellinen omavaraisuus, mikä tarkoittaa viiden tuhannen euron arvosta rahaa pankkitilillä. Tämä voi olla monelle opiskelijalle liikaa, sillä harvalla kantasuomalaisellakaan on moisia rahavaroja kandidaattitasoiseen koulutukseen hakiessaan.

Mielestäni ongelma on hankala: toisaalta on hyvä, että ulkomaalaiselta opiskelijalta edellytetään tiettyä varallisuutta, sillä monelle saattaa tulla yllätyksenä Suomen korkea hintataso, etenkin kun ulkomaalaiset eivät ole oikeutettuja Kelan opintotukeen. Toisaalta pienemmälläkin rahamäärällä pärjää Suomessa, eikä mikään estä ulkomaalaista opiskelijaa hankkimasta työpaikkaa maahan tulon jälkeen.

Rakenteellinen syrjintä iskee myös opintojen jälkeen. Jos käy niin, että opinnot ovat valmiit eikä työpaikkaa vielä ole, on EU:n ulkopuolisen kansalaisen hankalaa uusia oleskelulupaa. Käsittääkseni kansalaisuuden hakemisessakin on monta mutkaa

¹ Sosiaalipsykologian kurssi: Monikulttuurinen työyhteisö, Helsingin yliopiston avoin yliopisto, kesä 2016

matkassa. Suomessa pitää olla asunut riittävän kauan ja kielitaito on kyettävä osoittamaan joko suomessa, ruotsissa tai suomen viittomakielessä. Kielitaitovaatimukset saattavat olla turhan korkeat henkilöille, jotka suuntautuvat aloille, joissa kotimaisen kielen osaaminen ei ole edellytys.

Toisen luennon oheislukemiston (Larja ym. 2012)² mukaan työsyrrjintä ei aiheuta hankaluuksia ainoastaan syrjinnän uhrille, vaan koko yhteiskunnalle, mikä saattaa ruokkia syrjinnän noidankehää. Näin syrjinnästä tulee ikään kuin tapa toimia harmillisen poikkeustapauksen sijaan. Lisäksi työmarkkinoiden työnhaussa syrjinnällä suora vaikutus syrjityn henkilön hyvinvointiin ja elämän laatuun.

Tästä seurannee kuudennen luennon oheismateriaalissa (Wesanko 2015)³ esiin tullut opiskelijoiden suhtautuminen työelämään. Kantasuomalaisten suunnitelmissa korostuvat omat valinnat ja omat uraratkaisut maahanmuuttajia enemmän, kun taas maahanmuuttajien työelämää koskevia tulevaisuuden suunnitelmia värittävät toiveet työelämään pääsemisestä sekä tyytymisestä samaansa työhön. Voisin kuvitella, että tämä johtuu myös siitä, että suomalainen yhteiskunta sekä työelämä ovat varsin vieraita ulkomaalaisille, jolloin prioriteettina on saada edes jotain töitä, jotta oleskeluluvan saa uusittua. Kaikkia uramahdollisuuksia ei siis edes tiedosteta.

Syrjintä ei ole kuitenkaan työpaikan edun mukaista, sillä monikulttuurisuudesta on työyhteisölle hyötyä. Ensimmäisen luennon oheismateriaalin (Stahl ym. 2009)⁴ mukaan monikulttuuriset tiimit ovat muita luovempia ja tyytyväisempiä. Kuitenkaan monikulttuurisuus ei ole pelkkää ruusuilla tanssimista, sillä se saattaa aiheuttaa työtehtäviin liittyviä konflikteja sekä vähentää työyhteisön sosiaalista integroitumista.

Ensimmäisellä luennolla käsiteltiin akkulturaatiota ja kaksi suuntaista kotoutumista. Kaksi suuntaisella kotoutumisella tarkoitetaan sitä, ettei sopeutuminen valtakulttuuriin ole yksin maahanmuuttajan vastuulla, vaan myöskin kantaväestön on sopeuduttava vieraisiin kulttuureihin työympäristössä. Kaksi suuntainen kotoutuminen kuvastaakin mielestäni hyvin parasta akkulturaation tulosta eli integraatiota. Tässä maahanmuuttaja sopeutuu valtakulttuuriin, mutta säilyttää oman kulttuurinsa voimavarana. Muut akkulturaation mahdolliset lopputulokset ovat assimilaatio, jossa oma kulttuuri korvautuu valtakulttuurilla, separaatio, jossa omasta kulttuurista pidetään niin tiukasti kiinni, ettei valtakulttuuriin haluta edes sopeutua, sekä marginalisaatio, jossa oma kulttuuri-identiteetti katoaa, mutta sopeutumista uuteen kulttuuriin ei tapahdu.

² Discrimination in the Finnish Labor Market: An Overview and a Field Experiment on Recruitment. *Publications of the Ministry of Employment and the Economy Employment and Entrepreneurship 16/2012.*

³ Reittejä työelämään. *Diak*

⁴ Unraveling the effects of cultural diversity in teams: A meta-analysis of research on multicultural work groups. *Journal of International Business Studies*, 41, 690-709.

Akkulturaation tiukka jaottelu neljään kategoriaan antaa mielestäni kuvan siitä, että kulttuurit olisivat selvärajaisia ja että kyse olisi kahden kulttuurin, maahanmuuttajan oman kulttuurin ja suomalaisen kulttuurin, välisestä vuorovaikutuksesta.

Kahdeksannella luennolla kuitenkin tämä essentialistinen käsitys kulttuurista purettiin. Kulttuurien selvärajaisuus kyseenalaistettiin, ja lopputuloksena oli, että sama kulttuuri voi tarkoittaa huomattavasti erilaisia asioita eri ihmisille. Kiinnostavana piirteenä esille nousi myös se, että monikulttuurisuutta on meissä jokaisessa, ja että identiteetti rakennetaan yhä uudelleen ja uudelleen eri tilanteissa.

Luennolla käännettiin myös ennakkoluuloisuuden kysymyksen asettelu toisin päin. Sen sijaan, että kysyttäisiin, millaisia ennakkoluuloja johonkin ryhmään kohdistuu, subjekti kysyykin itseltään, millaisena hänet nähdään sosiaalisella kentällä esimerkiksi pukeutumisen tai ihonvärin takia. Näkökulma on mielenkiintoinen, sillä minusta herkästi ennakkoluuloisuuden ja syrjinnän käsitteet ajavat ajattelemaan maailmaa pahojen syrjijöiden sekä syrjinnän uhrien kautta. Luennon näkökulmassa korostuu uhrittomuus: jokainen tietoinen subjekti tekee oman identiteettinsä tietyssä tilanteessa, jolloin syrjijä ja syrjitty ovat samalla lähtöviivalla tuottamassa omaa identiteettiään ryhmäjäsenyyksiensä kautta.

Oman sosiaalisen minän tuottamiseen esitettiin erilaisia näkökulmia. Mm. Butler korostaa sitä, että oma identiteetti on teko ei ominaisuus, jolloin kysymys on siinä, millaiseksi oma identiteetti voidaan tuottaa toiselle ihmiselle. Foucault'n lähestymistapa on diskurssien kautta. Tällöin kysymys on se, miten oma identiteetti voidaan rakentaa diskursseissa ja mitkä käytänteet ohjaavat kyseisiä diskursseja. Vallitsevien käytänteiden puitteissa aivan kaikki diskurssit eivät ole mahdollisia.

Samoin kuin identiteetti, myös valtapositiot ovat jatkuvassa muutoksessa kouluissa työyhteisöinä. Valtapositio ei määräydy yksin etnisyyden mukaan, vaan myös mm. työsuhteen keston ja laadun sekä työtehtävän mukaan. Kouluissa luokanopettaja on keskiössä hierarkiassa, ja edustaa koulutettua normia, johon muiden, kuten tuntiopettajien on sopeuduttava.

Kahdeksannen luennon oheislukemiston (Riitaoja 2013)⁵ mukaan koulu ei näyttäytyä tasa-arvoisena työyhteisönä. Etuoikeutetuilla työntekijöillä, eli niillä, joilla on mm. pysyvä työsuhde luokanopettajana ja jotka edustavat kantasuomalaista enemmistöä, on valtaa kritisoida työyhteisöä ja luokitella muita. Muilla, kuten apuopettajilla, on huomattavasti vähemmän mahdollisuuksia tulla kuulluksi työyhteisössä eikä heillä ole oikeutta esittää kritiikkiä ilman, että se kääntyisi heitä itseään vastaan.

Eriarvoisuuden rakenteellisuus näkyy myös Riitaojan tutkimuksessa. Kiertäville opettajille annetaan aamu- ja iltapäivätunteja, jottei opetus menisi päällekkäin luokanopettajien opetuksen kanssa. Tästä seuraa se, etteivät kaikki työyhteisön

⁵ <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-7876-7>

hierarkiassa paremmassa asemassa olevat opettajat ole koskaan edes tavanneet kiertäviä opettajia, sillä he ovat aina eri aikaan töissä. Vaikutusmahdollisuudet omaan valtapositioon jäävät tällöin heikoiksi kiertäville opettajille, koska he ovat aina ”väärään aikaan” töissä, silloin kun asioista ei päätetä.

Riitaojan tutkimustulokset voisi mielestäni nähdä myös ensimmäisellä luennolla käydyn sosiaalisen identiteetin teorian valossa. Ryhmytyminen luokanopettajiin, kiertäviin opettajiin, siivoojiin, keittäjiin jne. on omiaan luomaan ennakkoluuloja ja syrjintää ryhmien välille, etenkin kun eri ryhmät kamppailevat samoista resursseista. Esimerkiksi luokanopettajille ja kiertäville opettajille yhteinen resurssi on oppituntien ajankohdat. Valtahierarkiassa korkeammalle kohonneet kahmivat itselleen parhaat kellonajat päivästä, ja loput ajat ripotellaan hierarkiassa alempana oleville.

Koska kiertävät opettajat opettavat usein muita kuin evankelisluterilaista uskontoa sekä äidinkieltä niille, joilla se ei ole suomi, henkilökunnan valtahierarkiasta johtuva eriarvoisuus heijastuu Riitaojan mukaan myös oppilaisiin. Ne oppilaat, jotka eivät kuulu uskonnoltaan tai kieleltään valtaväestöön, joutuvat tulemaan kouluun joko aikaisemmin tai jäämään sinne myöhempään kuin muut. Etenkin myöhäiset tunnit tulevat harmillisesti iltapäivätoiminnan päälle, mikä tarkoittaa sitä, että kyseisillä oppilailla on valtaväestöön kuuluvia oppilaita heikommat mahdollisuudet osallistua koulupäivän jälkeisiin aktiviteetteihin.